

RECSK 1950–1953

Egy titkos kényszermunkatábor története

Helyén ma mesébe illő, természetvédelmi rezervátumot idéző táj. Angyali Mátra. Recsk küllemre egész takaros falu. Ám e film, *Gyarmathy Livia* és *Böszörményi Géza* szintézis erejű, szuggesztív művészi dokumentumalkotásának megtekintése után ökölbe szorul az ember keze, sőt, nem szégyen, a szeme is elharmatosodik. A könny a mérhetetlen emberi szenvedésnek, a tenyér görcsösen harapó mozdulata a konszolidációnak (kikiáltott puha diktatúra határtalan cinizmusának szól. Amellyel nyomtalanul eltűntették a recski — az egyik áldozat, *Egri György* terminusát kölcsönözve — koncentrációs vagy megsemmisítő tábor nyomait is. Hisz annak szánták mindazok számára, akik önállóan gondolkodnak. Akik nem hajlandók sem szóval, sem tettel támogatni a szovjet tankoktól védett „fasiszta kommunizmust” — József Attila szavaira utalván (*Világosítsd föl*).

Gyarmathy Livia és Böszörményi Géza egyrészt azokat az embereket szólaltatták meg, akik megnyerték a Sztálinnal folytatott túlélési versenyt. A foglyok tisztában voltak a „szlogen” értelmével. Vagy ők, vagy a Generalisszimusz! Az ő szavakat ellenpontozzák az ÁVH-s hóhérok mentegetőző, képmutató és hazug megnyilatkozásai: megkísérlik letagadni az immár letagadhatatlant. Vagy pedig — s ez volt a film egyik negatív érzelmi mélypontja — ahogy az egyik alacsonyrangú őr tette: a cáfolhatatlan és higgadt rendezői kérdések, tanúskodó áldozatok hatására „kijött a sodrából”, s elkezdett agresszívan *igeneket* kiáltani arra, amit korábban tagadott: igenis, volt guzsbakötés, igenis, volt verés és halál. Zavaros mondatainak értelme valami olyasmi: ha valaki nem hajlandó tudomásul venni, hogy a hatalom mást akar, mint ő, hogy ő igenis fölösleges, akkor megérdemli, hogy talpát véresre verjék, vízzel teli gödörbe lökjék, közben szórakozzának is vele, majd végül megsemmisít-sék.

Jó volt másodszorra is végignézni a filmet úgy, hogy a *Mozgóképi Innovációs Társulás* (M. I. T.) Moziklubjában, az egykori *Kinizsi* filmszínházban jelenlévő „telt házas közönség” reakcióit is észlelhettem. Halk föl-szisszenések, „gyilkosok”, „rosszabbak a nyilasoknál” röpködtek, s meg kell mondanom, egyetértettem velük. Igaza volt ugyan az egyik áldozatnak: a valódi bűnösök *Sztálin, Hitler, Rákosi, Gerő, Révai, Farkas, Péter Gábor*. Hozzájuk képest a táborparancsnokok is „csak” végrehajtók, az ütlege-lők, a hóhérok „csak” eszközök. Ám a nézők, kivált az én nemzedékem tagjai, kiknek világra ébredése '57-ben kezdődött, elsősorban attól rendültek meg és borzadtak el, amit a filmvásznon láttak. S nem csekély a haragunk a képmutató „konszolidáció” iránt, amelynek képviselői nem a to-

talitáriánus diktatúra megszüntetésén, hanem inkább az elleplezésén, a bűnök agyonhallgatásán, a nyomok eltüntetésén fáradoztak. Ez maga is cinkosság, mi több, a kontinuitás vállalása.

Az író-rendező házaspár (Böszörményi Géza maga is áldozat volt Recskben — bár erről szemérmesen hallgat a filmben, hisz az ő vallomása kitűnő műegész) azzal is komoly missziót teljesített volna, ha csak annyit adnak nekünk, amit az alcímben ígérnek. A munkatábor története három tételben. Optimista filmhíradórészletek, részletek Rákosi—Gerő szónoklataiból, ostoba dalokat éneklő ÁVH-egyenruhás lányok idézik a kor atmoszféráját — legalábbis, ami és ahogy látható belőle. 1950–53 között a rémuralom tetőzött. Ekkor vált függetlenné az ÁLLAMVÉDELMI HATÓSÁG, a minisztériumtól, a bábkormánytól a diktatúrát közvetlenül irányító „párt Öklévé”, élet-halál urává lett. S létrejött a recski megsemmisítőtábor. E nagy emberségpróbáló, „jellemesztergáló” kohóban egykori horthysta tiszteteket, szociáldemokrata gondolkodókat és munkásokat, antifasiszta ifjúsági ellenállókat, koncepciós perek áldozatait gyűjtötték össze. Büntetlen emberek büntetőtáborra alakult meg úgy, hogy frissen internáltak feszítették ki maguk köré a szögesdrótot. Ezután érkeztek meg a korábban lefogott, szintén ártatlan „valódi internáltak” Kistarcsáról. Hamar ráébredt a látszólag „kétféle” fogolyállomány: Recskben mindenki ártatlan, és lassú halálra van ítélve. Talán akadtak közöttük köztörvényesek, kápók és spiclik is, de nagy részük egyszerűen „másként gondolkodó volt.” Vagy olyan, aki ma

sem tudja, miért is került oda. A horthysták a németellenes tiszt ellenállás, a szovjetek által megfiúsított átállási kísérletek résztvevői. A szociáldemokraták „vétke”, hogy nem akarták az egyesülést a kommunista kisebbséggel. Nem akarták, mert ismerték a kommunisták rémtetteit a Szovjetunióban és a spanyol polgárháborúban. Nem sejtették, mivé lesz az idegen fegyverektől támogatott egyesülés. A film intellektuális csúcspontja az értelmiségi foglyok vallomása. Különösen a hitleri és sztálini koncentrációs tábort is megjárt zsidó származású fogoly ÁVH-s kíznőinak képébe üvöltött mondata: *Ugyanolyanok vagytok!* A mű egyik központi eseménymagva: az egyetlen sikeres szökés története (a *Kapu* folytatásokban közölte *Michnay Gyula* vallomását). Ő adja hírül elsőként a világnak a recski rémtetteket. Nem ad hamis megnyugvásélményt az enyhülés. A sztálinizmus szelídül, de még él — sugallja a zárótétel. Ám újramegkezdését nem a megtonlás, hanem a humanizmus, a pluralizmus, a demokrácia akadályozza meg. Az elmondottakból egyenesen következik, hogy az alkotópár nem egyszerűen Recsk krónikása. Összegző analízisét nyújtják egy nyomasztó kornak, s mindenfajta diktatúrának. A dokumentumanyagot műalkotássá lényegítik képsoraik zenei megkomponálásával. A vezérmotívum a megsemmisítő tábor története, hiteles emberi sorsok bonyolult tükörlabirintusában tárul elénk a tragikumban megnemesült, illetve a bűnöktől eltorzult arcok megrendítő ellenpontozásával. *A Recsk 1950–1953 a magyar filmművészet egyik alapműve.*

Barna Márta

Benkő Zoltán a guzsbakötés „világbajnoka”. Recskben őt kötötték ki a leg-többször. A háború alatt fegyveres ellenálló, a felszabadulás után a Paraszt-párt ifjúsági vezetője. Ma Münchenben él. (Fotó: Pap Ferenc)

